

СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ РІЗНИХ ЧАСТИН МОВИ ТА ЇХНІ ФУНКЦІЇ

Ми звикли до ступенів порівняння якісних прикметників як їхньої граматичної категорії. Але якщо врахувати, що в світі немає нічого, крім предметів та їхніх ознак, то ступенювання стає значно вагомішим фактором. У статті автор обґрунтовує думку, що ступенювання так чи інакше властиве не тільки всім прикметникам, а й усім іншим частинам мови.

Ключові слова: ступені порівняння, компаратив, суперлатив.

Загальноновизнано, що ступені порівняння прикметників — це граматична категорія, яка функціонує шляхом опозиції міри вияву якісної ознаки прикметників (А. П. Грищенко). Тобто ця категорія властива тільки якісним прикметникам, та й то не всім, а лише тим, що означають, за словами А. П. Грищенка, «градуйовані, змінні щодо ступеня вияву ознаки»¹. Прикметник *живий* — якісний, але явно не градуйований, входить до антонімічної пари *живий* — *мертвий*. Однак маємо, крім відомого утворення В. Маяковського «Живіший від усіх живих», безліч зворотів семантичного градуювання: Прийшов з роботи (з бою) *ледве живий*; пор. *дуже живий*, *надто живий* тощо.

Прикметник *залізний* — відносний. Але вже з кінця ХІХ ст. у нього з'являються типово якісні прикмети. СУМ кваліфікує їх як образні: 1) під *залізним* дощем (Т. Масенко); 2) які містять залізо: натуральна *залізна* шипуча вода (Л. Українка); 3) дуже міцний: Організм він мав *залізний* (О. Гончар); 4) незламний: батальйони *залізни* вирушають (М. Упенник); 5) який не знає сумнівів: *залізна* душа (Ю. Яновський); 6) незмінний, твердо встановлений: Дисципліна у нас *залізна* (В. Собко); 7) переконливий: Істини *залізної* слова (М. Рильський); 8) суворий, грізний: слова *залізни* (І. Нехода). Усі наведені вісім образних значень прикметника *залізний* не містять власне семи 'метал' (навіть *залізна* вода) — тут ідеться лише про якості, що можуть бути зіставлені із залізом, тобто маємо метафору, порівняння із залізом. Отже, якщо розібратись у семантиці цих уживань прикметника *залізний*, то в кожному випадку можемо дійти висновку, що це якісні, а не відносні прикметники. Перехід відносних прикметників у якісні — найпоширеніший семантичний процес, що активно діє вже понад 100 років, а розпочався значно раніше. Це істотно розширює виражальну образну семантику прикметників і тому найширше представлене в художній літературі.

---

¹ *Грищенко А. П.* Ступені порівняння прикметників // Українська мова : Енциклопедія / Ред. кол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови) та ін.— 3-є вид.— К., 2007.— С. 682–683.

Одержавши якісний зміст, прикметник *залізний* тим самим набув змоги творити форми компаратива й суперлатива. Нам не трапилося форми *залізніший*, але вона в своїх якісних значеннях звучить цілком нормально і, вважаємо, не раз уже з'являлася в художніх текстах. Пор. сконструйовану фразу: У Івана *залізний* характер, а в Степана *залізніший*.

За нормами української граматики і словотвору поряд з вищим ступенем прикметників існує також і найвищий, який у літературній мові (з діалектами буває й інакше) твориться долученням префікса *най-* до форми вищого ступеня або службового слова *більш (найбільш)*, *найменш* чи займенникового прикметника *самий*, до форми звичайного ступеня. Перша форма, відома ще з праслов'янських часів, уживається значно частіше. Не випадково сам цей ступінь називають *найвищим* і ніколи не називають *найбільш високим* чи *самим високим*². Форми найвищого ступеня можуть ще більше посилюватися долученням префіксів *що-* і *як-*. Найчастіше їх називають частками.

Але що це за частки, якщо вони становлять частину слова?! У СУМі ці форми вказано досить оригінально, хоч і не досить слушно. Обидва префікси подано в окремих статтях: *якнай-* «Уживається для творення форм найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників із значенням найбільшої або найменшої міри якості» Наприклад: *якнайгучніший*, *якнайдокладніший*, *якнайдужчий*, *якнайцирніший*. А, крім того, в окремих словникових статтях подано: *якнайбільший*, *якнайближчий*, *якнайвищий*, *якнайгірший*, *якнайглибший*, *якнайдетальніший*, *якнайдешевий*, *якнайдовший*, *якнайдорожчий*, *якнайдошкульніший*, *якнайдрібніший*, *якнайкрайчий*, *якнайкоротчий*, *якнайлегший*, *якнайліпший*, *якнайменший*, *якнайміцніший*, *якнайтілний*, *якнайповніший*, *якнайрішучіший*, *якнайсуворіший*, *якнайтепліший*, *якнайтісніший*, *якнайчастіший*, *якнайшвидіший*, *якнайширший*. Отже, із префіксом *якнай-* СУМ подає чотири утворення у статті про цей префікс та 26 утворень у вигляді окремих словникових статей.

Так само СУМ подав і префікс *щонай-*. Його характеристика: «Уживається для творення форм найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників із значенням найбільшої або найменшої міри якості». Наприклад: *щонайактивніший*, *щонайвірніший*, *щонайдовший*, *щонайпотрібніший*, *щонайпочесніший*, *щонайстрашніший*, *щонайтяжчий*. Приклади в окремих словникових статтях: *щонайбільший*, *щонайвищий*, *щонайгірший*, *щонайглибший*, *щонайдорожчий*, *щонайкрайчий*, *щонайліпший*, *щонайменший*, *щонаймолодший*, *щонайширший*, *щонайтілний*, *щонайповніший*, *щонайстарий*, *щонайшвидіший*. Отже, усього наводиться 21 утворення із *щонай-*: 7 у статті про цей суфікс і 14 — в окремих статтях.

Зіставивши утворення із суфіксами *якнай-* та *щонай-*, можна констатувати, що серед матеріалів СУМ приклади, включені до статей про ці суфікси, всі різні, а статті, присвячені окремим утворенням, можуть збігатися (їх 10, пор. *якнайбільший* і *щонайбільший*, *якнайкрайчий* і *щонайкрайчий* та ін.). Утворення з обома суфіксами словник кваліфікує як семантично й стилістично тотожні. Усі утворення з обома цими суфіксами визначаються таким чином: «*Якнайбільший, а, е, підсил.* Найвищ. ст. до великий»; «*Щонайбільший, а, е, підсил.* Найвищ. ст. до великий».

Отже, у таких утвореннях ідеться про «підсил.», тобто підсилувальний зміст. А як подивиться лінгвістична громадськість на те, щоб уважати утворення з *якнай-* та *щонай-* формами четвертого ступеня порівняння прикметників (і прислівників)? І яка різниця між формами з *як-* і *що-*? Абсолютно тотожне їх

² Бевзенко С. П. Исторична морфологія української мови : Нариси із словозміни та словотвору.— Ужгород, 1960.— С. 222–223.

визначення в словнику не означає їх абсолютної семантичної тотожності в мові. Такі утворення мові просто не потрібні. А ці живуть і не мають наміру зникати. У реченні «Гренландія — *найбільший* острів на Землі» прямо й категорично констатовано першість Гренландії за розмірами. Хіба в реченні «Гренландія — *якнайбільший* (чи *щонайбільший*) острів на Землі» маємо підсилювальний зміст? Ні, тут ідеться не про підсилення, а про зіставлення: є багато островів, але найбільший — Гренландія. Відмінність між *найбільший* і *якнайбільший* (*щонайбільший*) — не в підсиленні, а в більш копіткому, повнішому зіставленні всіх можливих претендентів. Визначення *якнайбільший* є надійнішим, більш обґрунтованим, ніж *найбільший*. Міра надійності в утвореннях із *щонай-* є вищою, ніж в утвореннях із *якнай-*. Ми розуміємо, що питання про четвертий ступінь і про семантику утворень зі *щонай-* та *якнай-* є дуже дискусійним. От давайте й подискутуємо про це питання.

Ми ж повернемося до процесу якісного забарвлення неясних за природою прикметників та інших частин мови. Л. А. Семененко в одній зі своїх статей навила безліч поетичних новотворів ХХ–ХХІ ст., що являють собою форми вищого та найвищого ступенів від генетично відносних прикметників³. Пор. у різних авторів: що далі від землі, тим *земніша*. І у формі найвищого ступеня: О *найвесняніша* весна. Пор. уживання поряд зі звичайним і найвищого ступеня у І. Драча: «Але яка людська — *найлюдськіша!*»

Частіше такі оказіональні компаративи та суперлативи не супроводжуються однокореновими узуальними словами. Потреба в їх підкріпленні зникла, бо вони вже міцно утвердилися в поетичній мові. Пор. з колекції Л. А. Семененко (подаємо в називному відмінкові однини чоловічого роду незалежно від форми, ужитої в тексті): *герметичніший, золотіший, кам'яніший, космічніший, кришталевіший, майбутніший, материнськіший, небесніший, реактивніший, срібніший, стеблинніший, суспільніший, сьогодніший* (останнє від прислівника); суперлативи: *найзолотіший, найпаралельніший, найреволюційніший, найскелястіший, найстатевіший, найчорноземніший*. У Ліни Костенко, яка найміцніше вкорінилася в українську мову, оказіональний суперлатив виявляється складним і до того ж підкріпленим узуальним словом: «Музика космічна, / *Найбільш космічна* із усіх мистецтв!».

Зате іншим поетам трьох наявних ступенів порівняння прикметників явно не вистачає (що й нав'язало думку про четвертий ступінь). Так, М. Вінграновський пише: «[лис] понюхав... верхню квітку, під нею понюхав *нижчу*, під *нижчою* ще *нижчішу*, під тією *найнижчішу*, а під *найнижчішою найнайнижчішу*, вже при самій землі на піску»⁴. Різноманітні форми повторення префікса *най-* — це різні намагання посилити виразовість третього ступеня: *Найнайкрайнісінький* ховається за мене; І думайте про *найнайголовніше*; *Най-най-най-найважливіший* екзамен. І просто *най*, без ніякого прикметника: Ступив і я у води проминання свого *най-най...* і поривання; побажав нам *всіляких-всіляких-що-не-нає-най-най-най...* Замість повторення *най* можна ще додати до цього слова-суфікса числівник *сто*: Золоте і *стонайкраще*. Інший шлях запропонував Дмитро Павличко. У розмові з Іваном Драчем він питає: «— Іване, а скажи мені, як у вас кажуть, коли пень ве-

³ Семененко Л. А. Розширення парадигми відносних прикметників у поетичному мовленні // Культура народів Причорномор'я. — 2006. — № 82. Т. 2. — С. 145–148.

⁴ Семененко Л. А. Аксіологічно значущі відхилення у функціонуванні форм компаратива / суперлатива в українському поетичному мовленні // Там же. — 2008. — № 142. Т. 2. — С. 250–253.

личезний та ще з корчаками, як його обзивають? — Ну, корчакуватий пень! — А коли серед усіх корчакуватих пнів є *найбільш корчакуватий*, як на нього кажуть? — Ну, *найкорчакуватіший*! — Ну, а як серед усіх *найкорчакуватіших* є дуже вже страшний, *до жаху корчакуватий*? — Що ти до мене причепився? У нас таких не буває — це у вас такі... — У нас на такого кажуть — *найкорчакувакуватіший...*». І Дмитро, як дитина, радів слову, яке щойно трапилось до okazji,— *найкорчакувакуватіший*.

І сам образок Івана Драча називається «Найкорчакувакуватіший»⁵. Набридло повторення *найнайнай-*, то Павличко явно придумав повторення двох складів *-кувакува-* усередині слова. Вони навіть не виділяються словотвірною, а лише фонетично: це кінець одного суфікса (*-к-* з *-ак-*) і початок другого суфікса (*-ува-* з *-уват-*). Зрозуміло, що це слово придумане, бо жоден діалект не прийняв би цього *-кувакува-*. Але придумано вдало й дотепно.

Л. А. Семененко, розглядаючи компаративи та суперлативи відносних прикметників, членує їх на семантичні групи — темпоральні та якісно незмінні тощо. Але зібрані дослідницею матеріали засвідчують, що буквально всі відносні прикметники за бажанням автора можуть набути якісного змісту й утворити компаративну та суперлативну форми. Остання рідше виявляється потрібною, але твориться так само легко, як і компаративна⁶. Якщо в поезії з'явився суперлатив *найпаралельніший*, то де той відносний прикметник, від якого не можна утворити суперлатива чи компаратива? Просто прикметників багато, і поети ще не всі їх осмислили в якісних ракурсах, та й не всі вже осмислені потрапили в поле зору мовознавців. Поет видає нині для власної втіхи за власні гроші збірник накладом у 200 примірників — спробуй його роздобудь. Ось уже кілька років ми не можемо дістати жодного збірника пародій Миколи Сома, зокрема його славнозвісних епітафій, щоб продовжити свої пошуки в галузі ономастичної гумористики. Ще через сто років казатимуть наші нащадки, що ось були такі геніальні поети, які залишилися невідомими, бо не вміли розптовхувати ліктями інших... Утім, відносні прикметники від того не перестануть набувати все виразніших якісних співзначень.

Інша, здавалося б, річ — займенникові прикметники, тобто те, що змінюється за родами і давніше відносилось до займенників. Л. А. Семененко назбирала їх чимало⁷. Наприклад: «Жінка *твоя*. Але я *твоїша*»; «Було *всього*, а буде ще *всьогоше*». Обидва ці утворення належать Ліні Костенко. А це означає, що граматичні показники якості прорвалися і до займенникових прикметників. Якщо Ліна Костенко сказала *твоїша*, *всьогоше*, то можемо висновувати, що всі без винятку родозмінні займенники можуть мати подібні форми ступенювання. Чуття мови у нашої провідної поетеси їй не зраджує. Пор. ще приклади: «Слово “усмішка” *наїшіше* від “фейлетону”» (Остап Вишня); «усіх скакунів — отих скакунів *найусіших*»; «*мійніший*» замість простого визначення «*мій*». Тут у Б. Нечерди утворення не дуже вдале: «просто» було б *моїший*, а не *мійніший*, у якому законсервовано форму *мій*. Пор. у Л. Костенко: *твоя* — *твоїша*. Ще займенникові ступенювання: «*самішому* з *найсаміших*: ще *своїший*: то був просто *свій*, а

⁵ Драч І. Найкорчакувакуватіший // Літературна Україна.— 2009.— 1 жовт.

⁶ Семененко Л. А. Розширення парадигми відносних прикметників у поетичному мовленні // Культура народів Причорномор'я.— 2006.— № 82. Т. 2.— С. 145–148.

⁷ Семененко Л. А. Експресивний потенціал ступенюваних займенникових і порядкових прикметників (на матеріалі поетичних ідіостилістичних кодів II пол. XX ст. // Мова і культура.— К., 2004.— Вип. 7. Т. 4. Ч. 1.— С. 267–272.

цей — «свій в доску»» (М. Стрельбицький); нормальніше утворення у Володимира Затуливітра: «лиш одне, *своїше*, ніж *своє*, при мені»⁸.

Тут варто трохи поміркувати. Якщо вдуматися, то в нашому світі немає нічого, крім предметів — реальних чи уявних (віртуальних) та ознак, прикмет цих предметів. Ознаки можуть бути усталені, статичні, виражені переважно прикметниками (*хлопець розумний, хлопець дурний*), та динамічні, швидкозмінні, що передаються переважно дієсловами (*хлопець їсть, хлопець спить*). Але те й те — ознаки предметів. Більше на світі нічого немає. І ступенювання — обсяг, міра вияву ознаки — не може не бути її найістотнішою властивістю. Адже всі граматичні категорії прикметників (рід, число, відмінок) — це просте віддзеркалення відповідних рис предмета — іменника. А ось вираження ступеня — звичайного, вищого, найвищого (або першого, другого, третього і, не виключено, четвертого) — органічно притаманна прикметникам граматична категорія, здавна пов'язана з якісними прикметниками. Ми пересвідчилися, що нині вона все глибше проникає у відносні прикметники, які при цьому набувають якісного забарвлення. Безперечно, існують відносні прикметники, від яких жоден поет ще не утворив вищого чи найвищого ступеня. Але й далеко не всі такі утворення знайдені, і, найголовніше, у мові не існує принципової заборони форм ступенювання від будь-якого відносного прикметника, з наданням йому якогось якісного, тобто змінного, рухомого змісту.

Те саме стосується займенникових приметників, але не стосується прикметників порядкових. Л. А. Семененко опрацювала багато поетичних текстів, однак про порядкові числівники їй довелося говорити лише стосовно утворення *перший, найперший*, за межами якого вона знайшла тільки одне, хоч і дуже яскраве й експресивне утворення В. Затуливітра: «мов насправді жив у *найдвадцятішим* із *найдвадцятих*, *найдвадцятишому* з усіх віків». Тричі вжито тут форму найвищого ступеня, у кожному випадку з тим же префіксом *най-*, але в усіх — з різним суфіксальним розв'язанням (*-іш-*, нульовим, *-уш-*). Поет вважав за можливе так нестандартно позначити час, коли творив, гадаємо, тому, що це таки дуже особливе для України і всього світу століття, у якому стільки всього відбулося, що і в десять інших віків би не влізло. А ступенювання порядкових (та інших) числівників пояснюється просто. Тут ступенюванням став сам числовий ряд: *четвертий* — це вищий ступінь форми *третій*, а *п'ятий* — вищий ступінь форми *четвертий*. І так до безкінечності. Кількісне ступенювання є основою числового ряду, тому якість семантично інше ступенювання мова і мовлення сприймають як зайве.

Якщо *третій* має не тільки вищий ступінь — *четвертий*, а й нижчий — *другий*, то *перший* володіє тільки вищим ступенем — *другий*, а нижчого не має (нуля та від'ємних чисел давнє рахування не знало), тому тут давню, ще індоєвропейську форму *pr-vos > псл. *rъgvъ* > укр. *первий* (із численними похідними), наявну в усіх без винятку слов'янських мовах, в українській, а також у білоруській та польській мовах додатково доповнило похідне утворення *перший* < *перший — «форма вищого ступеня від *первий*»⁹. Зрозуміло, що подібної форми в наступ-

⁸ Семененко Л. А. Інноваційні ад'єктивні словоформи співвідносної інтенсивності ознаки в поетичному мовленні Володимира Затуливітра // Міжнародна конференція «Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження і засіб навчання мови»: 36. наук. ст.— Полтава, 2007.— Т. 2. — С. 228–232.

⁹ Етимологічний словник української мови.— К., 2003.— Т. 4.— С. 358, пор. с. 337–338.

них членах числового ряду (*другіший тощо) принципово бути не може. Хіба що з якимось нечисловим переосмисленням.

Дієслова, будучи виразниками динамічних прикмет іменників, можуть виражати ступені ознак не гірше прикметників. Пор. *світліти* «ставати світлим», *світлішати* «ставати світлішим», так само *синіти* «ставати синім» і *синішати* «ставати синішим», *старіти* «ставати старим» і *старішати* «ставати старішим». Усі якісні прикметники, що можуть утворювати вищий ступінь порівняння, так само вільно утворюють і похідне від цього вищого ступеня дієслово. Наявність пар типу *світліти* — *світлішати* (похідних від *світлий* — *світліший*), які виразно передають зміну ознаки (зміст дієслова, нагадаємо, є динамічною ознакою), слугує аргументом того, що не тільки *світліший*, а й *світлий* є виразником ступеня ознаки. При цьому тут, як часто кажуть, не нульовий ступінь ознаки, а перший, за яким іде другий — *світліший*. Це — доказ того, що форми *світлий*, *синій*, *старий* тощо також є ступенями вираження ознаки.

Зазначимо, що форм найвищого ступеня — *найсвітліший*, *найсиніший*, *найстаріший* дієслова не знають. В українській мові немає жодного узуального дієслова з префіксом *най-*. Проте динамічний зміст найвищого ступеня в дієслові може бути цілком виразно окреслено аналітичним шляхом: *найбільш змокнути* (*змучитися*, *посиніти*), *найкраще вдягтися*, *найвище стрибнути* тощо. Та й вищий ступінь якості в дієслові зовсім не обов'язково пов'язаний з відповідною формою прикметника. Адже зміст *червонішати* (і будь-якого дієслова, похідного не від прикметника *їсти*, *пити* тощо) може творитися власне дієслівними засобами — префіксами, уточнювальними словами (прислівниками) та ін.: *почервоніти*, *зачервоніти*, *розчервонітися*, *сильно розчервонітися*, *недоїсти*, *перепити*, *з'їв мало*, *багато*. Таким чином передається не один певний зміст, а безліч відтінків динамічного процесу. Подібний спосіб вираження ступеня ознаки за межами граматичних норм ступенювання є і в прикметників, бо ступенів, форм, різновидів тієї ж ознаки у них, як правило, більш ніж три (чи чотири). Мова граматично оформила тільки необхідний мінімум ступенювання. Ось найкращий, мабуть, знавець лісу Петро Сорока констатує: «зелень цікава саме різноманіттям тонів. Тільки в лісі, де майже кожне дерево зелене по-своєму, я нараховую їх добрих два десятки»¹⁰. І кожне з цих «добрих двох десятків» треба і цілком можливо мовно позначити. Тут уже діють і ступені порівняння, і найрізноманітніші мовні засоби, передусім уточнювальні й деталізувальні прислівники. Зрозуміло, що прикмет, одного з двох фундаментальних складників сприйняття і мовного відображення світу, існує ціле море, навіть більше — безмежність. А. П. Романченко, говорячи про диференційно-семантичні ознаки поля компаративності, виділяє як домінуючу ознаку рівність / нерівність і домінуючі ознаки «реальність / ірреальність, категоричність / некатегоричність, менше / більше норми, співвідносність / неспіввідносність ознак, обмежена / необмежена множина однорідних предметів, експліцитність / імпліцитність агента порівняння, однократність / багатократність, нейтральність / емоційність»¹¹. Дослідниця не згадує конкретніших ознак типу краще / гірше, світліше / темніше тощо.

¹⁰ Сорока П. І. Натпесерце. Денники 2009 року.— Тернопіль, 2009.— С. 62.

¹¹ Романченко А. П. Прагмалінгвістичні параметри функціонально-семантичного поля компаративності в сучасній українській літературній мові : Автореф. дис. ... канд. філол. наук.— О., 2009.— С. 5.

Варто додати, що й прислівники (і точнісінько так само — структурно тожді з ними предикативи, які ми вважаємо окремою повнозначною частиною мови, хоч ця думка, уперше висловлена Л. В. Щербою та В. В. Виноградовим¹², нині переважно не підтримується) мають ті ж форми вищого й найвищого ступеня, що й якісні прикметники. Інакше кажучи, якщо ми визнаємо наявність граматичної категорії ступеня у прикметників, то маємо тим самим визнати цю категорію і в прислівників (та предикативів). Пор. *сильний* — *сильніший* — *найсильніший* і *сильно* — *сильніше* — *найсильніше* тощо. Випадки, коли поети витворювали вищий чи найвищий ступінь якісно осмисленого відносного прикметника, можуть стосуватися й прислівника. Пор. *майбутніший*, *материнськіший* — *майбутніше*, *материнськіше* : *найскелястіший*, *найзолотіший* — *найскелястіше*, *найзолотіше*.

Як бачимо, зміст ступенювання ознаки предмета є одним із найвагоміших засобів окреслення думки. Цей зміст так чи інакше властивий усім повнозначним частинам мови, крім самого іменника, що називає предмет, а не його ознаку. Але таке поширення в мові ступенювання не могло не зачепити й самого іменника. О. О. Потєбня говорив навіть про «порівняльний ступінь іменника», наводячи приклади з рукопису XIII ст.: *бережѣ* «ближче до берега»; скогину ли и нареку, но и того *скотѣ*: звѣрѣ ли,— нь того *звѣрѣ*. Ці форми вчений пояснював тим, що, коли, наприклад, від іменника *дѣва* можна було утворити прикметник *дѣвая* без спеціальних словотвірних засобів, сам іменник «був якіснішим, ніж нині»¹³.

У XIII ст. іменник справді був ближчим до прикметника. Обидві частини мови виникли внаслідок розщеплення однієї, що в індоевропейських мовах видно бодай з парадигм їхнього відмінювання. Але все ж «порівняльний ступінь іменника» пояснюється не ситуацією «давніше — пізніше», а семантичною сутністю іменника. Адже кожний предмет, якщо розібратися, є сукупністю певної (як правило, великої) кількості ознак, у межах яких він існує. Казковий *велетень*, *людина* нормального зросту, *карлик*, *свіфтівський ліліпут* розрізняються зростом і серією похідних від цього ознак. Визначення семантики іменника в тлумачному словнику — це так чи інакше вказівка на його головніші ознаки. І сьогодні іменники, передусім у художній мові, де поети полюють за мовною небуденністю, можуть, як і у XIII ст., мати ступені порівняння. У фразі В. Затулівітра «життя *солодше* і *денніший* день, і дощ *доціший*, і *травніший* травень, і *ластів'їи* в гніздах *ластівки*» п'ять компаративів, з яких тільки один утворено від прикметника (*денніший* день від *денний*), а всі інші — від іменників: *доціший* від іменника *дощ*, *травніший* від іменника *травень*, *ластів'їи* від іменника *ластів'я*. А форма *солодший* (від іменника *солод*, від прикметника *солодкий* було б *солодкіший*) взагалі є не новотвором, а узуальною лексемою, добре засвідченою в словниках.

Л. А. Семененко дібрала ще такі компаративи та суперлативи від іменників: «була смола, *смолишою* стала», «*рентгеніший*, ніж рентген», «скал *найскаліших*», «татари — *татаріший*», «Такі орли, один *орліший* іншого», «Баба Палажка, по-моєму, значно *професоріша* від самого професора» (О. Вишня).

¹² Щерба Л. В. О частях речи в русском языке // Щерба Л. В. Избранные работы по русскому языку. — М., 1957. — С. 74–76; Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. — М., 1947. — С. 399–421.

¹³ Потєбня А. А. Из записок по русской грамматике. — М., 1968. — Т. 3. Об изменении значения и заменах существительного. — С. 37–38.

Пор. навіть з усіченням іменника: «Ожина стала ще *ожіша*» (М. Вінграновський)¹⁴.

Семантика кожної частини мови фактично розкривається як здатність до того чи іншого ступенювання цієї частини мови. Різні напрямки (шляхи, способи) такого ступенювання — це різні семанти того ж слова або його синоніми чи близькозначні слова. Будь-яка семантика, зрештою, виявляється в потенційному наборі її ступенів, які прямо чи опосередковано скеровані на виявлення ступенів ознаки (ознак), притаманної іменникові. Маючи таку солідну мовну обслугу, іменник сам по собі ступенів порівняння, як правило, не творить. Але в особливих, передусім умотивованих стилістично випадках ці ступені з'являються і в іменника.

(Одеса)

Yu. O. KARPENKO

DEGREES OF COMPARISON OF DIFFERENT PARTS OF SPEECH AND THEIR FUNCTIONS

We are accustomed to the degrees of comparison of qualitative adjectives as their grammar category. Though taking into consideration that nothing exists in the world except things and their attributes, their ability to form degrees of comparison gains extra significance. The author proves in the article his ideas that not only adjectives but all the other parts of speech to some extent possess such an ability.

Keywords: degrees of comparison, comparative degree, superlative degree.

---

¹⁴ Семененко Л. А. Відсубстантивні оказіональні компаративні морфостилеми у поетичному мовленні // Записки з українського мовознавства.— О., 2005.— Вип. 15.— С. 3–11.